

Václavky – známé neznámé houby

Řekne-li se václavka (*Armillaria*), každý houbař a milovník přírody sebevědomě prohlásí, že ji zná a často i pravidelně sbírá. Václavky opravdu patří mezi nejčastěji sbírané podzimní houby. Jejich správné určování do druhu je však podstatně komplikovanější.

Podíváme-li se do starší odborné i populární literatury, nalezneme informaci o václavce obecné (*A. mellea*) jako jediném a velice proměnlivém prstenatém druhu (viz např. Moser 1967, Pilát 1960, Veselý, Kotlaba a Pouzar 1972). Ve druhé polovině 70. a v 80. letech bylo na základě pěstování čistých kultur a testů inkompatability – experimentální párování haploidních (monokaryotických) kultur různých druhů, jejichž cílem je zjistit vzájemnou křížitelnost (např. Korhonen 1978, Marxmüllerová 1982, 1987) – rozlišeno pět evropských druhů s prstenem. Kromě těch prstenatých se v Evropě vyskytují i dva bezprstenné druhy. Všechny 7 druhů václavek můžeme nalézt také u nás. Výsledky kultivačních testů byly potvrzeny v posledním desetiletí 20. stol. i studiem DNA (Anderson a Stasovski 1992). Praktickým problémem je však skutečnost, že zatímco molekulárně druhy odlišíme dobře (DNA lze s úspěchem izolovat i ze starších sušených plodnic), určování za použití makroskopických i mikroskopických metod je dosti obtížné.

Zajímavé je také systematické zařazení rodu. Zatímco v tradičním systému byl vždy řazen do čeledi čirůvkovitých (*Tricholomataceae*, např. Singer 1986), studiem DNA bylo zjištěno, že patří – společně např. s rody penízovka (*Xerula*), *Gloiocephala* nebo sekcí *Epiphylli* rodu špička

(*Marasmius*) – do čeledi *Physalacriaceae* (např. Antonín a kol. 2010, Matheny a kol. 2006, Moncalvo a kol. 2002).

Mezi václavky bez vyvinutého prstenu (podrod *Desarmillaria*) patří dva druhy – václavka bezprstenná (*A. socialis*, syn. *A. tabescens*) a václavka bažinná (*A. ectypa*). Prvně jmenovaný druh představuje teplomilnou houbu rostoucí především na dubech. Ve střední Evropě má dvě stanoviště – lužní lesy a teplomilné doubravy. U nás roste jen na jižní a střední Moravě, ale hojnější je pouze v jihomoravských lužích. Je to statná houba s okrově žlutým kloboukem, pokrytým tmavohnědými, plstnatě vláknitými, na středu více či méně pyramidálními šupinami; ty později na okraji olýsávají a vytrvávají pouze na středu. Třeň je až 16 cm dlouhý, válcovitý, v mládí bělavý, později od báze červenohnědnoucí až černohnědnoucí. Pro svou vzácnost je václavka bezprstenná zařazena do Červeného seznamu hub (makromycetů) České republiky (Holec a Beran 2006) mezi ohrožené druhy. Václavka bažinná je extrémně vzácná houba patřící v červeném seznamu mezi kriticky ohrožené druhy. Roste na podmáčených loukách a rašeliníštích, které patří mezi nejohroženější stanoviště. Od předcházejícího druhu se kromě ekologie liší plodnicemi rostoucími zpravidla jednotlivě nebo ve skupinách, s drobnými, přitisklými, dosti nenápadnými

mi šupinami na povrchu klobouku. V naší republice byla donedávna známa pouze z jediné recentní lokality (jde o NPR Ruda v CHKO Třeboňsko), kde však byla poprvé a naposledy sbírána jediná plodnice v r. 1997. V r. 2009 byla překvapivě nalezena na Českomoravské vrchovině (PR V Lísovech u Horní Vilímče u Počátek). Historicky nejbohatší lokalita – okolí Pilského rybníka nedaleko Žďáru nad Sázavou, kde se vyskytovala v 50. a 60. letech 20. stol. ve velkém množství, byla zničena výstavbou přehrady.

Z prstenatých druhů (podrod *Armillaria*) je asi nejsnadněji poznatelná pravá václavka obecná. Je to teplomilná houba tvořící masité plodnice, rostoucí obvykle ve velkých trsech téměř výhradně na listnácích, u nás především na dubech, habrech a ovocných stromech; nejhojnější je na jižní Moravě (Antonín 1988). Charakteristický je pro ni v mládí až olivově černý, pak (olivově) žlutý, žlutohnědý až bělavý klobouk, který nese pouze velice jemné, často zdánlivě chybějící šupiny (klobouk vypadá jako lysý) a válcovitý až vrtenovitý, na bázi často ztenčený třeň s výrazným blánitým, obvykle žlutým prstenem. Její nápadnou vlastností je rovněž silný nepříjemný pach přirovnávaný ke zralému sýru kamembert. Je dobře odlišitelná i mikroskopicky – bazidie nemají vyvinutou bazální přezku (zvláštní obloukovitý orgán tvořící se na přepážkách hyf a bazidií stopkovýtusných hub, sloužící ke koordinovanému přesunu jader buněk při růstu hyf); všechny ostatní druhy václavek mají bazidie s přezkou.

Na jehličnanech je nejčastější václavka smrková (*A. ostoyae*), nazývaná někdy také václavka tmavá. Má masitý, červenohnědý až fialově hnědý klobouk s nápadně mohutnými, často pyramidálními, tmavohnědými až černohnědými šupinami, více či méně vytrvávajícími na celém povrchu klobouku, tlustý, vatovitý, na průřezu trojúhelníkovitý prsten se dvěma ostřími a válcovitý až kyjovitý třeň s výraznými vatovitými zbytky plachetky (velum universale) na povrchu. Je naší nejběžnější václavkou rostoucí v kulturních smrčinách v nižších polohách; vzácněji ji nalezneme i na listnácích, zejména bucích. Patří k hospodářsky významným parazitům, souvisí s ní odumírání oslabených mladých, asi 50–60letých smrčů např. na Opavsku nebo Českomoravské vrchovině. Hlavní příčinou masivního odumírání smrků je však vysazování této dřeviny v nevhodných klimatických podmínkách.

Poměrně málo známým druhem václavky, který u nás nebyl dlouho rozlišován a byl považován za vzácný, je václavka severská (*A. borealis*). Zejména ve středních a vyšších polohách však roste pravidelně. Jejími hlavními znaky je žlutohnědý klobouk, na středu s hustými pyramidálními, k okraji jednotlivými, přitisklými až vztyčenými šupinami (užšími než u václavky smrkové), které bývají tmavohnědé až žlutohnědé. Má válcovitý, na bázi mírně

1 Václavka bezprstenná (*Armillaria socialis*, syn. *A. tabescens*). Setkáváme se s ní u nás zejména na starých dubech v jihomoravských lužních lesích. Křivé jezero, 8. 9. 2005

kyjovitý třeh nesoucí pouze řídké zbytky plachetky a bílý blanitý prsten se žlutookrovými zbytky plachetky. Roste převážně na smrcích, vzácněji i na listnáčích. Je to naše „nejúhlednější“ václavka, pro kterou je významná i poměrně časná tvorba plodnic (od června) a častý výskyt v trsech na kmenech stojících stromů (viz obr. na 2. str. obálky). Jako hostitelé se uvádějí smrk, borovice lesní, bříza a buk (Jankovský 2003), byla nalezena i na dubu nebo švestce.

Zatímco předcházející druhy jsou od sebe makroskopicky více či méně odlišitelné, dva zbývající – václavka hlíznatá (*A. gallica*, syn. *A. bulbosa*) a václavka cibulkotřenná (*A. cepistipes*) – někdy nelze za použití makroskopických (a obvykle i mikroskopických) znaků vůbec odlišit. Václavka hlíznatá je charakteristická světle nebo tmavě, někdy až růžově hnědým kloboukem, který na okraji občas vybledává až do bělavá a nese dlouze vláknité, na středu až pyramidální, k okraji pouze jednotlivé, tmavohnědé, šedohnědé, žlutavé až bělavé, na okraji brzy olysávající šupiny. Má výrazně kyjovitý až hlízovitý třeh s dosti hojnými, vláknitými nebo vláknitě plstnatými zbytky plachetky a prstenem, jenž se při otevírání klobouku často hvězdovitě trhá (ale není to pravidlem). Tento druh byl zaznamenán na největším počtu hostitelů, ale nejčastěji roste na dubech, habrech, méně často na dalších listnáčích, pouze vzácně na jehličnanech.

Václavka cibulkotřenná (kterou popsal v r. 1920 český mykolog Josef Velenovský) má sice podobně zbarvený klobouk, ale šupiny bývají na středu vláknité až plstnaté, často ve vztyčených skupinách, tmavohnědé až hnědé, šedohnědé, vzácně

žlutavé, velice brzy snadno kromě středu olysávající (vzniká jakési středové „očko“). Zbytky plachetky na obvykle výrazně hlízovitěm třehu jsou řídké, vláknité a prsten se při otevírání klobouku trhá většinou nepravidelně. Roste nejčastěji na bucích a smrcích, méně těž na jedlích, jasaněch, olších a břízách. Zajímavou formou jsou plodnice se šedým až modravě šedohnědým kloboukem, které se neliší od typických plodnic ani makro- a mikromorfologicky, ani sekvencemi DNA. Zdá se, že tento typ roste pouze ve vyšších polohách na vlhkých stanovištích na dřevě buků a jasanů.

Jak je z popisů zřejmé, jsou si oba druhy velice podobné a klasickými metodami někdy neodlišitelné. Částečně použitelným rozlišovacím znakem mezi nimi může být ekologie – václavka cibulkotřenná je podhorským a horským druhem, zatímco václavka hlíznatá typickým průvodcem nížin, zejména lužních lesů. Ve středních polohách (kolem 500 m) se však vyskytují

2 Václavka obecná (*A. mellea*).

Itálie, Madonie, 27. 10. 2005

3 Václavka smrková (*A. ostoyae*).

České Švýcarsko, Babylon, 3. 10. 2007

4 Václavka severská (*A. borealis*).

Ransko, 1. 9. 2005

5 Detail prstene václavky severské s typickými výraznými žlutookrovými zbytky plachetky. Ransko, 1. 9. 2005

6 Václavka hlíznatá (*A. gallica*, syn. *A. bulbosa*). Hořovice – Dražovka,

30. 10. 2009. Foto O. Jindřich

7 Šedomodrá forma václavky cibulkotřenné (*A. cepistipes*).

Velká Javořina, 10. 10. 2007.

Snímky V. Antonína, pokud není uvedeno jinak

oba hojně. Na některých lokalitách (např. v Moravském krasu) byl potvrzen současný výskyt obou těchto václavek. Použitelnými rozlišovacími znaky mohou být často velmi dlouze vláknité šupiny na klobouku (zejména u mladých plodnic) a dosti hojně vláknité nebo vláknitě plstnaté zbytky plachetky na třehu u václavky hlíznaté. Lze je též dobře odlišit pomocí molekulárních metod – významné rozdíly byly zjištěny při sekvenaci genu pro translační elongační faktor 1-alfa (Antonín a kol. 2009), což dokazuje, že jde o samostatné druhy.

Projekt Václavky (Armillaria spp.): druhové spektrum, populační ekologie, fytopatologie a hospodářský význam na příkladu lesních ekosystémů Moravy a Slezska byl finančně podpořen grantem GA ČR č. 526/05/0086.